

PRZYKŁADY EPITAFIÓW HEBRAJSKICH NA CMENTARZACH ŻYDOWSKICH W POLSCE

1. Najstarszy żydowski nagrobek w Polsce (przeniesiony ostatnio na cmentarz), Wrocław, 1203 r.

Ten kamień jest pomnikiem

Na grobie pana Dawida

O słodkim głosie, syna

Sara Szaloma; odszedł

(...) 25-go

Dnia miesiąca aw w roku

cztery tysiące i osiemset

(i) sto sześćdziesiąt trzy od stworzenia świata

(Niech) jego dusza będzie związana w węzeł życia

W pierwszym wersecie trawestacja Rdz 31:51—52, w czwartym — słowo „sar” oznacza władcę, dowódcę, księcia, być może przeniośnie — uczonego

2. Najstarszy prawdopodobnie nagrobek żydowski w Polsce, który przetrwał na swoim miejscu, Lublin, 1541 r. (il. 6)

Żalobą i trenem obudzę,

We łzach będę opiewał to, że

Tu jest pochowany gaon, nasz nauczyciel i rabin

Kopelman pan Jaakow lewita

To jego imię; a jego rozum i jego argument

Z nim, znawca mądrości wszystkich

Ksiąg a zwłaszcza sześciu

Porządków (Miszny). I kto krzewił Torę

Tak jak on? I kto będzie mógł opisać

jego chwałę? On, mistrz Tory,

Drogi kamień węgielny, którego

Imię jest zapisane na tronie mocarza

(Jakubowego). Jakub, mąż prawy, syn pana Jehudy

lewity, błogosławionej pamięci,

zmarł 23 siwan a pochowany został

w niedzielę 301 (roku) według małej rachuby.

W pierwszym wersecie trawestacja Psalmu 150:3, w przedostatnim — gra słów w imieniu Jakub.

3. Jeden z najstarszych nagrobków na cmentarzu Remu w Krakowie na grobie babki sławnego rabina Mojżesza Isserlesa, zwanego Remu, Kraków, 1552 r.

Tu pochowana jest kobieta, chlubą wszystkich jej uczynków była wierność. Giteł, córka Mojżesza Auerbacha, ubogim oddała wszystkie dni swoje, wstawała wcześniej do modlitwy i pochyliła się w starość dobrą. Odeszła do wieczności 27 siwan 312 roku według małej rachuby, pomiędzy sprawiedliwych w raju.

4. Nagrobek Mojżesza Isserlesa, zwanego Remu, słynnego talmudysty, filozofa i autora komentarzy rabinicznych — cmentarz Remu, Kraków, 1572 r. (il. 7)

Światło Zachodu, największy gaon pokolenia, rabbi Mojżesz

Pasterz Izraela, w dniu 33 omer została odebrana

Cześć z Izraela, Mojżesz był pasterzem

Trzody Izraela, sprawiedliwość czynił, ustawy przedłożył.

Izraelowi i rozpowszechniał naukę (Torę) w Izraelu,

Pozostawił uczniów dla wielu tysięcy wśród Izraela,

Od Mojżesza do Mojżesza nie powstał nikt jak Mojżesz

W Izraelu, a oto nauka o ofiarach

I nauka o całopaleniu, którą Mojżesz przedłożył

Synom Izraela roku 332 według małej rachuby.

Słowo „gaon” oznacza wyniesiony ponad innych rabinów autorytet

5. Nagrobek rabina Kairu i Krakowa, lekarza Eliezera Askenazego na cmentarzu Remu, Kraków, 1585 r. (il. 50)

Tu spoczywa gaon rabbi Eliezer,

Syn lekarza Eliasza Askenazego, błogosławionej pamięci.

Oplakuję burzliwy los,

Który jest udziałem wszystkich ludzi

Me serce płacze w ukryciu,

Silny jesteś Boże, który koisz ból,

Miałem ja ojca jak wieniec złoty

I oto odszedł w roku 5346

Przetrwała tylko górna część nagrobka (cztery linijki powyższego tłumaczenia), zaginął też sarkofag przylegający do tablicy od tyłu i pokryty inskrypcjami.

6. Nagrobek Natana Nata Spiry, rektora krakowskiej jeszywy, uczonego i mistyka, na cmentarzu Remu, Kraków, 1633 r.

Tu spoczywa

Mąż Boży, świętobliwy po swoich przodkach

Il. 66. Instrumenty muzyczne oraz dzban i misa lewitów na grobie muzyka z rodu lewitów. Warszawa; il. 67. Dłoń ścinająca drzewo na grobie zamordowanego. Warszawa; il. 68. Przykłady kaligrafii. Warszawa, Mszczonów, Chęciny

Odstłaniający ukryte tajniki

Ten — o którym powiadają, że mówił

Z nim prorok Eliasz, twarzą w twarz

Gaon, przełożony Bet Din (sądu rabinackiego), rektor uczelni

Nauczyciel nasz i rabin Natan Nata

Syn r. Salomona Spiry, błogosławionej pamięci,

Umarł we środę dnia 13 aw roku 5393

Niechaj dusza jego przyjęta zostanie w grono żyjących

7. Nagrobek Jaakowa syna Awrahama, Warszawa, 1821 r.

Tu spoczywa

Jaakow mąż prostolinijny i prawy

Odszedł w pokoju i zacości

Czyste i prawe jest jego dzieło, uczony

Pelen dobrych przymiotów

Nasz nauczyciel Jaakow, błogosławionej pamięci, syn uczonego

Sławnego przywódcy, naszego nauczyciela

Awrahama, oby jego światło świeciło nadal, ze świętej gminy

Opczno,

Umarł w wigilię nowiu miesiąca szwat 581

Według małej rachuby. Niech jego dusza będzie związana
w węzeł życia.

8. Nagrobek Jehudy Lejba syna Azriela, Warszawa, 1822 r. (il. 11)

Napis na książce będącej częścią płaskorzeźby:

„A oto o Judzie; I rzekł: słuchaj, Panie, głosu Judy, i do ludu jego przywieź go; rękoma swymi za niego walczył, bądź mu pomocą przeciwko gnębiicielom jego.” (Cytat z Pwt. 33:7)

Właściwe epitafium:

Jehuda wzniosł się ku górze, ku górze

Chwała jego będzie przebywać w kraju życia

Dusza jego została uniesiona w chwale

Uczony, znakomity, bogobojny,

Odracający się od zła, zmarł pan Jehuda

Lejb, syn zmarłego pana Azriela, błogosławionej pamięci,

Zmarł w niedzielę, 28 ijar roku

„A ty idź i spocznij, i wytrwaj

Do kresu dni (nadejścia Mesjasza)” według małej rachuby.

Niech jego dusza będzie związana w węzeł życia.

Suma wyróżnionych znaczkami liter w podanej w cudzysłowie części napisu w ostatnich dwu wersetach daje rok (5) 582.

9. Nagrobek Sary córki Zachariasza, Warszawa, 1826 r.

„I umarła Sara” i została pochowana

Tak jak wszędzie na ziemi; przez to

Zasmuci się każdy i przepelni się

Serce każdego z powodu odejścia kobiety

Poważanej i cnotliwej

W swych dobrych uczynkach

Aż do swojego końca(...)

Była i odeszła do miejsca

Swego pochodzenia, pani Sara

Córka naszego nauczyciela Zecharia, oby światło jego świeciło

nadal, umarła 4 tetwet roku 587

Według małej rachuby. Niech jej dusza będzie związana w węzeł
życia.

W pierwszym wersecie cytat z Rdz. 23:2.

10. Nagrobek Berachiahu syna Jehudy Lejba, Warszawa, 1827 r. (il.35)

Wszyscy przechodzący będą rozpaczali i oplakiwali

Śmierć męża bogobojnego,

Był „rączy jak jeleń i silny jak lew”

W wypełnianiu przykazań Stwórcy, mędrzec

Berachiahu Berach, syn naszego nauczyciela

Jehudy Lejba, błogosławionej pamięci, zmarł 16

Tewet roku 588 według małej rachuby.

Niech jego dusza będzie związana w węzeł życia.

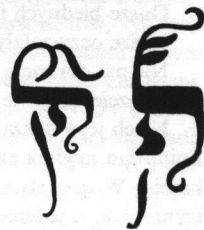
W trzecim wersecie cytat z Talmudu (Awot 5:23)

11. Nagrobek Tuwiego syna Jechiela, Warszawa, 1829 r.

Mąż sędziwy, szacowny, o szlachetnym obliczu,

Pomnażał miłosierdzie przez swoje długie życie,

Mąż o czystych rękach i czystym sercu od młodości,

Przełamywał się chlebem z biednymi, jego dom otwarty był szeroko,

Wspierał tych, którzy studiowali Torę; błogosławionej pamięci,

Szedł prostą drogą, czynił sprawiedliwość, imię jego sławne,

Senior i przywódca gminy, pasł swą świętą trzodę,

Ulubiony przez żywych a także ułiowany przez niebiosy,

Zasłużył by jego imię błogosławiły usta ludzi.

Niech jego dusza będzie związana w węzeł życia.(...)

Nasz nauczyciel pan Tuwie syn pana

Jechiela, błogosławionej pamięci, odszedł w czwartek 20 adara

I roku 589 (...)

Epitafium jest rymowane. Adar I oznacza pierwszy miesiąc adar w latach przestępnych.

12. Nagrobek Jaakowa Icchaka syna Jechaskela, Nowy Wiśnicz, 1811 r.

Tu

Jest pochowany uczony, pan Jaakow

Icchak, syn uczonego, pana Jechaskela

Błogosławionej pamięci, który zmarł i odszedł do świata

Prawdy, w czwartek 14 ijara

571 według małej rachuby. Niech jego dusza będzie związana

w węzeł życia.

W czwartym i piątym i piątym wierszu zwrot w języku aramejskim.

13. Podwójny nagrobek ojca i syna, Przytyk, 1822 r.

Prawa strona:

(... — brak pierwszego wiersza)

Człowiek, który kochał

Pana wielką miłością

Uczony i pobożny

Nasz nauczyciel pan Szmuel

Zajnwel, syn uczonego

Naszego nauczyciela Josefa Jehudy

Lejbusza, błogosławionej pamięci, zmarł

16 menachem aw

Lewa strona:

„i wyszedł Icchak

Na pole”

Oplakujemy pobożnego uczonego

Naszego nauczyciela pana

Icchaka Zeliga

Syna uczonego, naszego nauczyciela
Szmuela Zajnwela,
Błogosławionej pamięci, zmarł 15 ijar
Wspólne dla obu stron

Roku 582 według małej rachuby. Niech ich dusze będą związane
w węzeł życia.

Na początku lewej części cytat z Rdz. 24:63

14. Nagrobek Beniamina Zeewa Wolfa syna Gamaliela, Bieruń
Stary, 1832 r. (il. 13)

Tu spoczywa pan rabin Benjamin Zeew Wolf
Syn rabina Gamaliela, błogosławionej pamięci, zmarł 8 tetwet
Roku 593 według małej rachuby, naczelnik Bractwa
Pogrzebowego,

Spełniał uczynki pełne łaski i prawdy,
Mąż pelen cnót i szlachetnych zalet,
Szczerobliwego serca, kroczył prostą drogą
Za swoich dni w prawości i wierze.
Ile dobra uczynił, by
Dusze biednych i ubogich zostały przywrócone do życia.
Nasze oczy zalały się łzami nad tą stratą.
Nie ma dla mnie ucieczki i nie ma ratunku,
Placźcie, placźcie nad tym, który odszedł i nie wróci.
Niech jego dusza będzie związana w węzeł życia.

Epitafium zawiera akrostych utworzony z liter wyróżnionych wiel-
kością. W czwartym wierszu mowa o posługach wobec chorych
i zmarłych, w jedenastym i dwunastym — zwroty z Talmudu.

15. Nagrobek Symchy Hejmann, Pyskowice, 1846 r.

Tu spoczywa
Kobieta cnotliwa, miłosierna dla biedaków, a byli nędzarze
jej domownikami,

Pani Symcha, żona
Czcigodnego Chaima Hejmann, oby jego światło nie gaśło,
Zmarła w dobrej sławie
W czwartek 5 kislew 607 według małej rachuby.
Radość i zadowolenie umknęły a przyszło wzburzenie
Śmierć okrutna, źródło wszystkich westchnień,
Jej jad wylał się nagle jak ulewa na skoszoną trawę,
(...)
Niech jej dusza będzie związana w węzeł życia.

Ostatni czterowiersz (nie licząc końcowego wiersza) zawiera imię
zmarłej na początku, na końcu i w formie akrostychu.

16. Podwójny nagrobek matki i córki, Szydłowiec, 1868 r. (il. 51)

Wiersz wspólny dla obu stron:

Och, och! Lament nad śmiercią niewiasty i jej córki

Prawa strona:

Tu spoczywa
Placźcie gorzkim głosem
Nad śmiercią drogiej niewiasty
Chwała jej jest jej wieńcem i koroną,
Światło jej duszy jest czyste,
Cnotliwa i pobożna pani
Basza córka naszego nauczyciela pana Mordechaja
Zeewa kohena, zmarła dnia 9
Cheszwan roku 629 według małej rachuby.
Niech jej dusza będzie związana w węzeł życia.

Lewa strona:

Tu spoczywa
Zabrana do wysokości,
Niech twoja dusza promieniuje pokorą,
W miłych uczynkach
Odeszłaś na zawsze.
Cnotliwa dziewczyna, pani
Liba córka naszego nauczyciela pana Jom Tow
Lipmana, zmarła dnia 9
Cheszwan roku 629 według małej rachuby.
Niech jej dusza będzie związana w węzeł życia.

Po obu stronach pierwsze cztery wiersze po zwrocie „Tu spoczywa”
tworzą rymy.

17. Nagrobek Jechaskela Szragi, pierwotnego syna cadyka cha-
szdzkiego Chaima Halbersztama, Sieniawa, 1899 r.

Dzień ciemny i ponury, dzień chaosu przyszedł na nas,
Zaćmiło się słońce, kiedy został zabrany nasz gaon,

nasza potęga,

Tę wielką tragedię (dosł. pożogę) będzie opłakiwać cały
lud Izraela,

Jego świętość broniła nas, w jego cieniu
znajdowaliśmy schronienie, gorzko łkamy,

O biada nam, ponieśliśmy wielką stratę z powodu
naszych grzechów,

Do kogo się teraz zwrócimy? Kto zapelni lukę w ochronie
naszej Tory?

Nasza klęska jest jak morze, bo spadła korona z naszej głowy.
Nasz rabin, nasz pan, książę Tory, nasz mistrz i przewodnik,
Gaon i święty, jego służba i miłosierdzie w prawdzie
i prostocie,

Miłość ludu Izraela była jego koroną i ozdobą przez wszystkie
jego dni,

Rabin, gaon i święty, światło diaspory pan Jechaskel
Szraga, niech pamięć sprawiedliwego będzie błogosławiona,
przewodniczący sądu rabinackiego świętej gminy, syn rabina,
świętego gaona

Męża Bożego rabina Chaima, niech pamięć sprawiedliwego
będzie błogosławiona, przewodniczącego sądu rabinackiego
świętej gminy Nowego Sącza.

Zmarł 6 tetwet 659 według małej rachuby.

Niech jego dusza będzie związana w węzeł życia.

Epitafium jest rymowane i zawiera akrostych utworzony z liter
wyróżnionych wielkością.

18. Nagrobek Mordechaja Zeliga, Białystok, zapewne pocz. XX w.

Tu spoczywa
Nieliczne i złe były dni twego życia,
Dużo cierpiełeś, ach, do twego rozstania (z nami),
Śmierć obwieściła wolność grobu,
Cześć twemu spoczynkowi, a twym synom — rozpacz.
Byłeś najdroższy w oczach mieszkańców miasta,
Pamięć zostawiłeś po sobie — łśni wspaniałością,
Przestrzegałeś prawości i zacności na drodze wiary,
Sprawiedliwość w twojej prawicy, a w lewej ręce — mądrość,
Twoja pamięć (będzie) najdroższa dla synów twojego narodu,
Z błogosławieństwem będą zawsze pamiętać twe imię.
Uczony, prawy i zacny, bogobojny, wykształcony (...)
Nasz nauczyciel pan Mordechaj Zelig syn Judy Cwi,
błogosławionej pamięci,

(zakończenie nieczytelne)

19. Nagrobek Sary Fiszler, Katowice, 1926 r.

Tu spoczywa
Kobieta czysta, cnotliwa, pani
Sara córka zmarłego uczonego, pobożnego pana
Awarahama, błogosławionej pamięci, Herciga,
pokój jego odpoczywaniu w Ziemi Świętej,
W mieście Cfat, oby było odbudowane i odnowione.
Żona zmarłego uczonego, pobożnego
Jehudy, błogosławionej pamięci, Fiszlera
Z miasta Przemyśl,
Zmarła w nowiu miesiąca aw roku 686 według małej rachuby.
Niech jej dusza będzie związana w węzeł życia.

W powyższych tłumaczeniach miejsca nie dające się odczytać
zostały zaznaczone trzema kropkami w nawiasie. Liczne w oryginale
hebrajskim skróty zostały w tłumaczeniu rozwinięte. Sposób rozwi-
nięcia różni się nieco w tłumaczeniach zaczerpniętych z innych
źródeł; są to: tłum. 3 — wzięte od Eugeniusza Dudy (*Remu — miasto
umarłych*, „KraKów” nr 2, 1984), tłum. 4,5,6 — wzięte z książki
Ozjasza Mahlera (*Przewodnika po zabytkach żydowskich Krakowa*,
Kraków 1931), tłum. 16 — autorstwa Zbigniewa Targielskiego.
W pozostałych tłumaczeniach korzystałem z konsultacji między
innymi Adama Bieleckiego, Ofry Bruno, a najwięcej — Mortona
Halperna. Wszystkim im bardzo w tym miejscu dziękuję.